

Koutná, Marie

[Grasshoff, Helmut. A.D. Kantemir und Westeuropa]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná. 1967, vol. 16, iss. D14, pp. 172-174

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/108008>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Helmut Grasshoff, A. D. Kantemir und Westeuropa. Ein russischer Schriftsteller des 18. Jahrhunderts und seine Beziehungen zur westeuropäischen Literatur und Kunst (Akademie-Verlag, Berlin 1966, stran X + 340).

Na základě literatury a vlastních archívních studií sleduje autor život ruského satirika, zaznamenává a rozbírá každý jeho vztah k západoevropské literatuře, vědě, umění a jejich žijícím představitelům.

Kratičká úvodní kapitola (1–5) je věnována datu Kantemirova narození. Autor soudí, že r. 1709 je správnější nežli r. 1708, uváděný převážnou většinou ruských studií. Nezmiňuje se však, že akademie věd v Leningradě otázku fakticky rozhodla tím, že 250. výročí Kantemirových narozenin oslavila v září r. 1959 (Izvestija AN SSSR, otd. literatury i jazyka, t. XIX, výt. 2, 172–174). II. kapitola (6–89) se zabývá Kantemirovým pobytem v Rusku, a to jeho učitelí doma i v akademii, pobytem na školách v Moskvě i Astrachani (ač jsou tyto údaje problematické), studiem na petrohradské akademii, petrohradskými známostmi, prvními literárními pokusy, zejména satirami, v nichž zjišťuje vliv osvícenských myšlenek, a končí jmenováním Kantemira residentem v Londýně, což označuje jako „vyhnanství“. III. kapitola (90–160) popisuje Kantemirův pobyt v Anglii, všimá si jeho názorů na politické poměry anglické, jeho styků s londýnskou společností a uměleckým světem a na závěr rozebírá část Kantemirovy knihovny, zejména knihy anglické, řeckou, římskou a italskou literaturu, neboť předpokládá, že Kantemir měl v Londýně ty knihy, které vyšly do r. 1738. IV. kapitola (161–245) se zabývá Kantemirovým životem ve Francii, jeho poměrem k francouzské vládě a společnosti, pařížskými známostmi, styky s uměleckým světem, rozebírá zbývající část knihovny, zejména literaturu francouzskou a díla vyšlá po r. 1738, zkoumá odraz osvícenských idejí v definitivní redakci satir, pojednání Pis'ma o prírodě i čeloveke a končí básňovou smrtí. V. kapitola (246–251) stručně shrnuje předchozí výklady. V příloze je podáno 100 dopisů (255–333) a fotografické snímky rukopisu Manassovy Kroniky a prací Grossových. Prvních 19 dopisů napsali Vockerodt, Prokopovič a Gross Bayerovi, 57 je od Kantemira a zbývajících 24 je adresováno jemu.

Psát o Kantemirovi není snadné. Je k tomu potřeba rozsáhlých přípravných studií. Chceme-li Kantemira správně pochopit, musíme především vycházet z jeho rodinného prostředí, poněvadž mělo rozhodující vliv na jeho pozdější vývoj; nesmíme zapomenat, že jako diplomat měl mnoho povinností, z nichž vyplývala i většina jeho společenských styků. Musíme se též velice důvěrně seznámit s kulturním prostředím ruským, anglickým a francouzským v první polovině 18. století a nesmíme zapomenout ani na poměry politické. Připojíme-li k tomu rozsáhlou literaturu o Kantemirovi, uveřejněné i nové archívní materiály, staneme tvářív v tvář řadě postav významných i podřadných, množství údajů a názorů, nejednou zcela protichůdných. Skloubit všechna fakta, začlenit do Kantemirovy biografie všechny lidi, s nimiž se setkáme v pramenech, a stanovit jejich místo v jeho životě nebo vývoji je práce náročná, vyžadující širokého rozhledu, zejména však kritičnosti. Autor někdy příliš důvěřivě přijímá např. údaje Nouvelle bibliothèque germanique (str. 9). J. G. Vockerodt byl tajemníkem D. Kantemira od dubna 1715 do ledna 1718 a nepochybně tím mnoho získal. U D. Kantemira poznal mnoho historických děl i některé prameny ruských dějin, jako Povest' vremennych let, Stepennaja kniha, Synopsis, jichž D. Kantemir použil v Kronice starobylosti Rumuno-Moldo-Valachů (Hronicul, bibl. na str. 53–55, 303, 371). Nedá se však tvrdit, že Vockerodt spolupracoval na Tureckých dějinách, založených převážně na tureckých pramenech a vzpomínkách D. Kantemira, a ty vedle komentářů jsou podle rumunského badatele pro dnešního čtenáře nejcennější (Panaitescu, D. Cantemir, 175). Nemenší důvěru projevuje autor k šifrovanému klíči brunšvíckého vyslanec (str. 88), ač je spíše dokladem toho, jakými téměř anekdotickými informacemi zásobovali někteří diplomaté své vlády. Podle tohoto klíče patřil A. Kantemir k významným osobnostem v ruské politice r. 1732. S ním mj. je jmenován politicky vyřazený D. M. Golicyn, jeden z navrhovatelů podmínek, omezujících samodržávi carevny Anny, kněžna Čerkaská, její dcera Varvara a Kantemirova macecha.

Vzhledem k tématu vskutku překvapuje, že autor nezná některé starší práce o Kantemirovi. F. Ja. Prijma sice objevil rukopis Kantemirova překladu Manassovy Kroniky, ale zřejmě nevědě, že jiný rukopis popsal a ukázku z něho uveřejnil již r. 1878 A. Popov (Zametka o pervých literaturnych upražnenijach Kn. A. D. Kantemira). Výběr Manassa není nijak charakteristický pro světový názor Kantemirův, jak myslí autor (28). Spíše by se dalo hovořit o jakési duševní spřízněnosti. Zahájiv literární činnost překladem byzantského kronikáře, který chtěl být básníkem a rád si zamoralisoval, Kantemir jako by předjímal svou další činnost, směřující k popularizaci vědeckých poznatků a poučování veršem. Manassa znal z domova, neboť D. Kantemir jej uvádí mezi svými prameny a také cituje (Hronicul, 382, 387). Neinformovanost o starší literatuře se projevila též u Justina. Odvolává se na Stojunina, autor tvrdí, že Kantemir začal překládat Justina v Londýně (151, 153). Avšak V. G. Družinin uveřejnil r. 1887 předmluvu k Justinovi a v té Kantemir výslovně praví: „Perevod Iustinovoj istorii ja načal v samych

molodých godach, kogda obučašja latinskomu jazyku... Bol'shaja polovina perevedena buduči pred ot'jezdom v Angliju..." (tri neizvestnyje proizvedenija knjazja A. Kantemira, 4). Autor však nečte dosti pozorně ani soudobou literaturu, neboť překlad Epikteta není ztracen (155), jeho rukopis byl v Kantemirově knihovně (č. 720 u Aleksandrenka) a podle Berkova kopii rukopisu měl prof. Kokorev (Berkov, Pervye gody literaturnoj dejatel'nosti Antiocha Kantemira, 193).

Není důvod tvrdit, že studium na petrohradské akademii odvrátilo Kantemira od scholastiky a seznámilo jej s pokrokovými osvícenskými myšlenkami (30, 247). Kantemirova žádost z r. 1724 nám není důkazem, že jeho duševní obzor byl tehdy určován latinsko-scholastickým světem duchovních akademii (27), nýbrž svědectvím, že Kantemir měl jasně vytčený studijní program. Autor nevěnoval náležitou pozornost faktu, že Kantemir chtěl v cizině mj. studovat „jurisprudenci i čto k statu političeskomu nadležit“, z čehož vyplývá, že se považoval za otcova dědice, a tudíž i za možného vladaře v Moldavsku a chtěl se na své budoucí povinnosti dobře připravit. Je třeba mít na paměti, že D. Kantemir si ve smlouvě s carem Petrem zajistil dědičnou vládu svého rodu v Moldavsku, bude-li osvobozeno z turecké moci. Vycházejí z carova zákona o následnictví, D. Kantemir v závěti vyslovil přání, aby jeho dědicem byl ten syn, který se nejlépe osvědčí; upozornil při tom na druhorozeného Konstantina a nejmladšího Antiocha, avšak rozhodnutí ponechal carovi. *

Přátelské styky s profesory Bayerem a Grossem měly praktický důvod. A. Kantemir pečoval o literární pozůstatok svého otce a pokoušel se dostat ji do tisku. Rukopisy nebyly však připraveny (Materialy, I., 456—457), a proto se obrátil na Bayera s prosbou, aby je přehlédl; proto psával též Grossovi, jenž stál tehdy v službách vlivného Ostermanna. Zvláště podrobně se autor zabývá prof. Grossem (34—46) a shledává názorové shody s ním v prvních satirách (47—60), ač připouští, že se přímé přejetí nedá dokázat (59). Kdyby autor znal lépe dílo D. Kantemira, přesvědčil by se, že si větší část toho, co připsuje vlivu Grossovi, Antioch přinesl již z domova.

Proč autor soudí, že Kantemir v 2. satirě přejal verše o Adamovi z van Effena (80—81), když Kantemir jak v 1. redakci, tak v poslední redakci výslovně v poznámkách uvádí bibli (Soč. I, 64, 227).

Zabývajíce se Kantemirovými styky v Anglii a ve Francii, nesmíme zapomínat, že instrukce mu nařizovaly „s obretajuščimisja pri anglińskom dvore cesarským i pruským ministrami... vsjakoe konfidentnoe obchoždenie imet' i v delach, kotoryje do obščego interesu kasajutsja s nimi, skol'ko po slučaju i obstojaťstvam potrebnno, soglasno i s obščego soveta postupat'“ (Aleksandrenko, Russkie dipl. agenty, I, 256). Stejně instrukce dostal Kantemir i v Paříži. Diagnóza pařížské policie, že jeho styky i zábavy určuje politika, byla patrně správná (Lozinski, 234). Kantemir ji potvrdil, když vládě vysvětloval své styky s paní Monconseil (Soč. II, 164—165).

Není možné probrat všechny výroky autorovy, které by měly být opraveny nebo upraveny. Nedá se však pominout mlčením rozbor Kantemirovy knihovny (142—160, 215—227). Byla to práce zvláště obtížná, neboť údaje v seznamu, uveřejněném Aleksandrenkem, jsou někdy příliš kusé, jindy zkomolené, avšak autorovi se podařilo mnohé opravit a doplnit. Kdyby se autor díval na knihovnu jako celek, nevycházel z data vydání a neurčoval podle toho, co si Kantemir pravděpodobně opatřil v Haagu, co v Londýně a v Paříži, uviděl by Kantemira na pozadí jeho knihovny v poněkud jiném osvětlení a snad by z knihovny vyčetl i možnosti jeho dalšího literárního vývoje — kdyby byl Kantemir nezemřel. Roztřídíme-li si knihovnu podle oborů — autor to místy dělá, ne však důsledně — zjistíme, že Kantemirovy zájmy, jak je vypočetl r. 1724, byly skutečně vyhraněny, že se pouze poněkud rozšířily vlivem životních okolností a že velice dobře zapadají do jeho činnosti a povinností. Kantemirovy názory známe dostatečně z jeho satirické tvorby a poznámek k ní; není tudíž třeba pozastavovat se u některých děl v jeho knihovně — nevíme ostatně, zdali je vůbec četl — a dělat z nich závěry o jeho názorech náboženských apod. Práce týkající se papežů a jejich politiky nás nijak nepřekvapují, uvážíme-li tehdejší situaci v Anglii, ve Francii a v Rusku (úsilí o unii). Kdyby si autor knihovnu roztřídil tematicky, v rámci tématu chronologicky a přihlížel k národnímu původu děl, nezaradil by Xenofontovu Kyropedii a Longovu pastorálu Dafnis a Chloë do francouzské literatury (215), neoznačoval by jako paměti korespondenci Ossatovu, Etsradesovu, monografií o Karlu XII. a kardinálu Jimenesovi (220), neviděl by v díle De Thouově (1553—1617) pramen k poznání 18. století (219), nepřeskakoval by ze století do století a nestavěl vedle sebe jako epiku Le Sageův román Kulhavý ďábel a korespondenci paní de Sévigné (217) atd. Autor si vůbec nepoložil otázku, která díla Kantemir v knihovně neměl, ač je neméně zajímavá a leccos napovídá. Při Kantemirově zájmu o divadlo nemálo překvapí, že neměl Shakespeara, ač jej vydal r. 1709 N. Rowe, r. 1725 A. Pope a r. 1733 Lewis Theobald a hodně se o něm hovořilo. Neméně pozoruhodné je, že neznal největšího klasického filologa R. Bentleye, neboť se o jeho jazykové úpravě v poznámkách k překladu VII. listu Horatiova vůbec nezmiňuje, ač byla dosti podstatná.

Bentley totiž v bajce, citované Horatiem, ve verši 29. změnil výraz vulpecula (liška) na nitedula (sysel) s odůvodněním, že liška se neživí obilím.

Velmi rušivě působí též některé autorovy neuvážené formulace. Alegorický obraz lidského života, připisovaný Sokratovi žáku Kebetovi, vzniklý však mnohem později, přeložený Kantemirem pod názvem *Tablica Kevika filosofa*, není možno nazývat dílem populárně vědeckým (81) a v souhrnu postavit vedle Fontenella jako „populärwissenschaftliche westeuropäische Literatur“ (248). List a óda jsou literárněvědné termíny a nesmíme je libovolně zaměňovat. Kantemir přeložil Horatiovy Listy, avšak autor mluví o předmluvě „zur russischen Übersetzung der Oden“ (153). Nepovažujeme za vhodné citovat Guasca a v poznámkách uvádět stránku ze Spilckera, jenž se sice o Guascův životopis opíral, avšak neshoduje se s ním. Guasco např. píše: „Il voulut aussi, dans la suite, faire un cours d'expériences Physiques chez Mr. l'Abbé Nollet“ (Vie, 105). Podle Grasshoffa však u Spilckera čteme: „Er wollte gar die Natur mit dem Abt Nollet erforschen“ (221).

Práce se vyznačuje však objektivskou horlivostí a její význam spočívá v uveřejněných archívních materiálech. Chybí jí však vědecká akribie, a to překvapuje u díla vydaného akademií věd.

Citovaná literatura

V. N. Aleksandrenko, *Russkie diplomatičeskije agendy v Londone v XVIII v.* (T. I. Varšava 1897)

P. N. Berkov, *Pervye gody literaturnoj dejatel'nosti Antiocha Kantemira v Problemy rus-skoj prosvěščenija v literature XVIII veka* (Izd. AN SSSR, M.—L. 1961)

D. Cantemir, *Hronicul vechimii romino-moldo-vlahilor v Opere* (ed. Acad. Rom. vol. VIII București 1901)

V. G. Družinin, *Tri neizvestnye proizvedenija knjazja A. Kantemira* (Spb. 1878)

G. Lozinski, *Le Prince Cantemir et la police parisienne* (Le monde slave, Paris 1925)

Materialy dlja istorii imperatorskoj akademii nauk (T. I, Spb. 1885)

P. P. Panaitescu, *Demitrie Cantemir. Viaja si opera* (Ed. ARPR 1958)

A. Popov, *Zametka o pervykh literaturnykh upražnženijach knjazja A. D. Kantemira v Čte-nija v obščestve istorii i drevnostej rossijskich pri moskovskom universitete*. kn 3 (Moskva 1867)

Sočinenija, piš'ma i izbrannye perevody knjazja Antiocha Dmitrieviča Kantemira. Reč. izd.

P. A. Jefremova (Spb 1867)

Vie du prince Antiochus Cantemir v Satyres du Monsieur le Prince Cantemir Londres chez Jean Nourse 1749

Marie Koutná

L'abbé Prévost. Actes du Colloque d'Aix-en-Provence, 20 et 21 décembre 1963 (Publications des Annales de la Faculté des Lettres, Aix-en-Provence, Nouvelle série, No 50; Gap. Editions Ophrys, 1965, XXVIII + 270 p., 16×24).

Parmi les auteurs français du XVIIIe siècle, l'abbé Prévost reste toujours un peu méconnu, malgré le succès éclatant et durable de sa *Manon Lescaut*. Beaucoup de critiques ont déjà consacré leurs travaux à l'œuvre du «tendre et passionné auteur de *Manon Lescaut*», comme l'appelaient Voltaire, mais leurs analyses portent avant tout sur son chef-d'œuvre. C'est pourquoi les historiens de la littérature qui aujourd'hui abordent l'œuvre de Prévost en tant que tout, se trouvent souvent en posture de ceux qui frayent les premières étapes de la voie à suivre. C'était aussi l'un des traits essentiels qui caractérisaient les communications du colloque sur l'abbé Prévost organisé sous les auspices de la Faculté des Lettres d'Aix-en-Provence et dont les actes ont paru dans les publications de la même Faculté en 1965. L'éminent dix-huitiémiste M. Jean Fabre, président des travaux du colloque, dit avec modestie dans l'*Introduction* à ce volume, qu'il fallait d'abord «marquer des repères, planter des jalons, suggérer des itinéraires...» (VIII). D'autre part il est évident que les auteurs ont réussi à éclaircir et à résoudre certains problèmes concernant la vie et l'œuvre du romancier d'une façon qui semble définitive.

Le volume comprend vingt-six communications qui sont groupées, d'après les sujets traités, en six sections: I. la vie de l'abbé Prévost, II. certains précurseurs et héritiers de son roman, III. études portant sur les thèmes et les sujets dans l'œuvre de Prévost, sur le reflet de l'époque contemporaine qu'on peut y relever, IV. études approfondies sur quelques aspects de l'art dans les différentes œuvres. V. vues d'ensemble sur l'art et sur la pensée de Prévost, VI. études sur l'histoire de ses ouvrages, leur fortune et leur influence. Nous n'avons pas l'intention de résumer toutes les communications et d'évaluer leur apport à une meilleure connaissance de l'œuvre et de la vie de Prévost et de la littérature française du XVIIIe siècle en général. M. Fabre l'a déjà fait avec un rare bonheur dans l'*Introduction* citée (pp. VII—XXVIII): nous ne pourrions que répéter la plupart de ce qu'il y a déjà dit. Nous voulons insister sur un autre aspect